

Geometrisk Delineation <sup>öfver</sup> Bennasta  
Byes, i Småland, Kronobergs Län, Ahlbo Hä-  
rad och Åhringsås Sochn belagen, tillhörige Kog  
och Ulmarck, som efter Landhövdinge Embelets &  
Wexio Högskunnstige ordres d. 21 Maj 1729, är till-  
lysta med de andra Byens Odalagor, Å 1730 uti Junij  
Månad, af undertecknad worden afmått.

And = Ulf From.

= jernte med underliggande =

# Planerad solcellspark på Änganäs & Benestads ägor

Arkeologisk utredning 2023

Änganäs 3:1 & Benestad 28:1, Aringsås socken,  
Alvesta kommun, Kronobergs län, Småland

Kenneth Alexandersson

Arkeologisk rapport 2024:3



MUSEIARKEOLOGI SYDOST  
— en del av Kalmar läns museum





# Planerad Solcellspark på Änganäs & Benestads ägor

## Arkeologisk utredning 2023

Änganäs 3:1 & Benestad 28:1, Aringsås socken,  
Alvesta kommun, Kronobergs län, Småland

<b>Författare</b>	Kenneth Alexandersson & Anna-Karin Karlsson
<b>Copyright</b>	Kalmar läns museum 2023
<b>Redaktion</b>	Anna-Karin Karlsson, Stefan Siverud
<b>Kartor</b>	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
<b>Förlag</b>	Kalmar läns museum
<b>ISSN</b>	1400-352X



# Innehåll

Sammanfattning .....	7
Inledning .....	8
Topografi och fornlämningsmiljö .....	9
Syfte och frågeställningar .....	11
Metod, genomförande och resultat .....	12
Tolkning och åtgärdsförslag .....	18
Referenser .....	20
Tekniska och administrativa uppgifter .....	21



Karta över Kronobergs län med platsen markerad.

# Sammanfattning

Under två arbetsdagar i slutet av oktober 2023, med en komplettering i slutet på november, genomförde Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum en arkeologisk utredning steg 1 inom fastigheterna Änganäs 3:1 och Benestad 28:1. Orsaken till utredningen var en planerad solcellspark inom området. Utredningsområdet var cirka 70 hektar stort och utgjordes till övervägande del av relativt flack skogsmark med inslag av fuktigare partier. I området sträckte sig ett par lägre höjdstråk. Det fanns inga sedan tidigare kända lämningar inom det tänkta exploateringsområdet. På ett av höjdstråken inom utredningsområdet fanns dock en sedan tidigare registrerad större stensättning (L1952:7261). Vid planeringen av solcellsparken hade denna och ett litet område runt graven utelämnats.

Vid utredningen framkom ytterligare två större stensättningar spridda inom några av områdets flacka höjdparter. I den sydvästra delen av området nyregistrerades ett till ytan litet område med flacka jordfylla röjningsrösen. Det bedöms som sannolikt att det finns ett kronologiskt samband mellan gravarna och de fossila åkermarkerna i området. Vid utredningen noterades inga tänkbara boplatssytor, men det är inte omöjligt att de förekommer i anslutning till gravarna eller den fossila åkermarken. I den nordvästra delen fanns lämningar efter ett torp, Dammsås, som delvis ligger inom området.

# Inledning

Under två arbetsdagar mellan 26–27/10, samt med en komplettering 23/11, genomfördes en arkeologisk utredning steg 1 inom fastigheterna Änganäs 3:1 och Benestad 28:1. Orsaken till undersökningen var att EEW Sweden 1 AB planerade att

anlägga en solcellspark i området. Det aktuella undersökningsområdet var cirka 70 hektar stort och utgjordes till övervägande del av relativt flack skogsmark med ett inslag av fuktigare partier. Inom området sträckte sig ett par lägre höjdstråk.

# Topografi och fornlämningssmiljö

Det aktuella utredningsområdet, Änganäs – Benestad, ligger över högsta kustlinjen och tillhör de skogs- och sjörika slättområdena i sydöstra Smålands inland. Topografin är flack och höjden över havet varierar mellan 150–160 m. Jordarten inom området domineras av sandig morän, med några få mer sankta partier med kärrtorv. Utredningsområdet är till största delen bevuxet med odlad gran- och tallskog i varierande ålder. Här finns även ett par nyligen kalhuggna ytor, samt mindre partier med skog där inslag av lövträd förekommer. Strax sydsydöst om området ligger den mindre sjön Alvasjön och öster om området ligger den stora sjön Salen. Sjön ingår i Mörrumsåns vattensystem, vilket har sitt källflöde i de nordöstra delarna av Kronobergs län, och mynnar slutligen i västra Blekinge. Mörrumsån och dess biflöden har fungerat som viktiga kommunikationslänkar mellan kust och inland under stenåldern, och troligtvis även längre fram i tiden. Detta visar sig bl.a. i de rika stenåldersboplatser som blev kända i Skatelövsfjorden i samband med Knut Kjellmarks inventeringar under första hälften av förra seklet (Kjellmark 1944). Undersökningar under de senare åren styrker också detta. Stora delar av den flinta man använt under såväl mesolitikum som neolitikum har kommit till de centrala delarna av Kronobergs län via Mörrumsån (Emilsson m.fl. 2020).

Änganäs och Benestad ligger i nordvästra kanten av det bebyggelseområde som under järnålder fanns kring sjön Salen. Området sträcker sig från dagens Alvesta ned till Huseby vid södra änden av sjön och har troligen ingått i ett kommunikationsnätverk som sträckte sig från Helgasjön ned till Åsnen (Therus 2020). Området ingår i

nordvästra delen av folklandet Värends centralbygd. Fornlämningssmiljön i området är rik och varierad, med stenkammargravar från senneolitikum, monumentala bronsåldersrösen samt gravfält från både äldre och yngre järnålder. Varend omtalas redan på 1000-talet i skriftliga källor. På runstenen invid Aringsås kyrka i Alvesta, vilken dateras till 900-tal, omnämns Varend. Detta är det första kända skriftliga belägget för bygden (Stark 2015). Änganäs omnämns första gången 1407 enligt OAU och vissa gårdar inom Benestad så tidigt som 1402.

I det äldre kartmaterialet finns endast torpet Dammsås upptaget inom undersökningsområdet. Det är intressant att notera att vägsträckningen på 1700-talets karta till stor del följer samma sträckning än idag. Detta noterades även norrut i trakten kring Alvesta, där vägnätet på 1700-talets kartor följer samma sträckning som det gör på den ekonomiska kartan från mitten av 1900-talet (Stark 2015). Detta kan tyda på att vägsträckningarna troligen har mycket gamla anor där de förbinder byar som kan ha etablerats redan under yngre järnålder. I Alvesta kommun, liksom på andra platser i det gamla Varend, kan man även se ett tydligt samband mellan framväxten av de historiska byarna och järnålderns gravfält (Ibid).

Inga boplatser är registrerade inom undersökningsområdet, men L1955:9542, som ligger ca 2 km öster om undersökningsområdet, är en boplatz på ca 50 m i diameter där en stor mängd pilspetsar och avslag av flinta, samt flintyxor hittats. Det kan tilläggas att den ringa förekomsten av boplatser i närområdet sannolikt främst är att

häröra till att få moderna arkeologiska undersökningar har företagits. Ett begränsat antal moderna arkeologiska utredningar och undersökningar har dock genomförts i närheten av undersökningsområdet (se Wennstedt Edvinger & Stenhols 2013; Stark 2015; Carlie 2017; Therus 2020). Vid de undersökningar som genomförts har lämningar anknytning till äldre tiders odling och/eller utmarksbruk.

Inom det nu aktuella undersökningsområdet fanns innan undersökningen, endast en fornlämning registrerad, L1952:7261, vilken är en kvadratisk stensättning. Däremot fanns det, i omedelbar närhet till undersökningsområdet, en större

mängd registrerade lämningar av fossil åkermark (L1952:7259, L1952:7260, L1952:6924, L1952:5692, L1952:5293). Dessa innefattade ett stort antal röjningsrösen av varierad karaktär. Inom den fossila åkermarken L1952:5293 och L1952:6922, förekommer även registrerade stensättningar och rösen.

Om avståndet till det aktuella undersökningsområdet utökas till ett par km, ingår flera gravfält i fornlämningsbilden, bl.a. L1954:4775 nordöst om Änganäs – Benestad. I anslutning till det nu aktuella undersökningsområdet finns även ett par kolbottnar registrerade, L1952:4825 och L1952:5691 samt en husgrund från historisk tid L1952:6730.

# Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska utredningen var att fastställa om det planerade arbetsföretaget skulle komma att beröra okända fornlämningar, samt avgränsa de eventuellt nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet.

Resultatet från den arkeologiska utredningen skulle dessutom kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra ett underlag inför eventuella framtida arkeologiska åtgärder. Utredningsresultatet skall också kunna användas som underlag i företagarens fortsatta planering.

# Metod, genomförande och resultat

Inför fältinventeringen gjordes en analys av områdets historiska kartmaterial, vilket finns tillgängligt digitalt på Lantmäteriet (<https://historiskakartor.lantmateriet.se>). I samband med detta gjordes även en genomgång av de skuggkartor som baseras på lantmäteriets Lidardata och finns tillgängliga på Fornsök (<https://app.raa.se/open/fornsok>). För att komplettera torpets äldsta datering har det även gjorts en kontroll i de digitaliserade husförhörslängder som finns tillgängliga på riksarkivet (<https://sok.riksarkivet.se>)

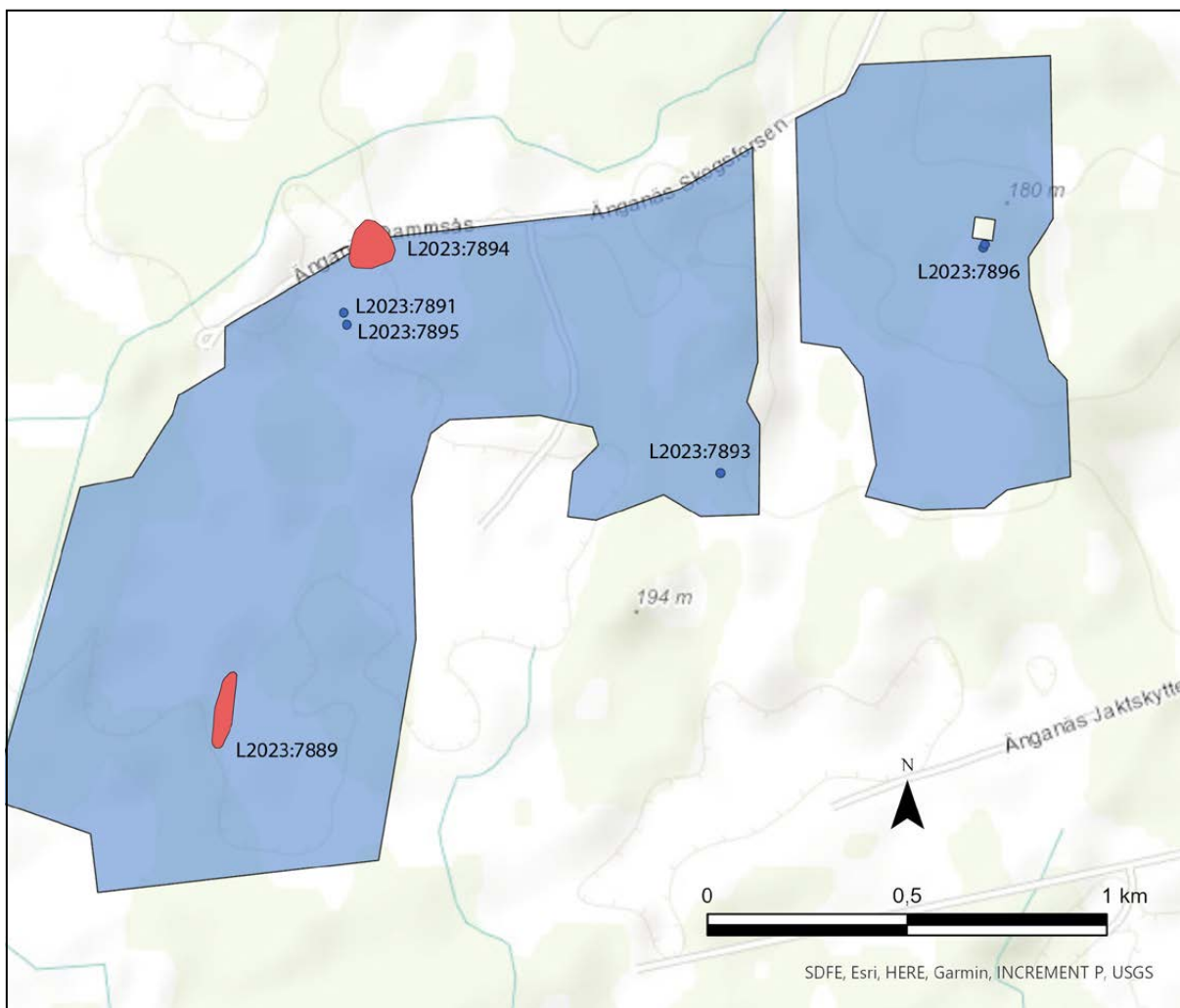
I samband med fältinventeringen avsöktes utredningsområdet i sin helhet till fots. Som underlag vid inventeringen användes den genomgång som inledningsvis gjordes av de historiska kart- och arkivmaterialen. Vid fältinventeringen nyregistrerades sex lämningar i kulturmiljöregistret (KMR) (tab. 1; fig. 1). De nyregistrerade lämningarna utgjordes av ett torp (lägenhetsbebyggelse), fyra gravar (stensättningar) och en fossil åker (tab. 1).

## Torp

På den ekonomiska kartan från 1952 finns i den nordvästra delen av utredningsområdet ett torp benämnt Dammsås. Vid denna tid fanns både ett boningshus och en lada utritad. Utredningsområdets gräns löper längs med den mindre väg som då går mellan de två byggnaderna. Ladan låg söder om vägen och inom det nu aktuella utredningsområdet. På den ekonomiska kartan från 1981 är ladan försvunnen och endast boningshuset återstår. Vid den arkeologiska utredningen noterades en cementerad grund efter

en ekonomibyggnad, bedömd som en lada, vilken sammanfaller med läget på 1952 års karta. På den norra sidan om vägen, utanför utredningsområdet noterades en jordkällare, med taket fortfarande bevarat.

Ser man till det äldsta belägget för torpet i det historiska kartmaterialet återfinns det på en geometrisk avmätning från 1730 (fig. 2). Vi denna tid låg torpet på Benestads ägor. På laga skiftes kartorna har ägoförhållandet ändrats och torpet ligger nu på Änganäs ägor och redovisas under lilla Änganäs (Änganäs Lillgård) i husförhörslängderna. På kartan över laga skifte från 1830 består torpet av tre byggnader (fig. 3). Rektifierar man kartan över laga skifte hamnar två av byggnaderna där ladan låg placerad enligt 1952 års ekonomiska karta. I de äldre kartorna och husförhörslängderna varierar stavningen genom åren, men sannolikt rör det sig om samma torp. För att komplicera bilden finns både ett stora och ett lilla Damsås redovisade i husförhörslängderna från 1854–1860. Att det både finns ett Stora och Lilla Damsås under delar av 1800-talets andra hälften skulle möjligen kunna bero på att man byggt ett nytt torp och att det äldre därefter försvunnit. Detta skulle möjligen kunna förklara husens förändrade läge mellan laga skifte (1830) och tillkomsten av den ekonomiska kartan (1952). Osäkerheten gör att torplämningen i detta skede registrerades som en övrig kulturhistorisk lämning. Med hjälp av en mer ingående analys av det äldre kartmaterialet och kyrkoarkiven skulle det sannolikt vara möjligt att säkerställa om det rör sig om samma torp och var de äldsta delarna legat.



Figur 1. Vid utredningen nyregistrerades sex olika lämningar.

Lämningsnummer KMR/Fornsök	Lämningstyp	Lämningskategori	Antikvarisk bedömning
L2023:7889	Röjningsrösen	Fossil åker	Fornlämning
L2023:7891	Stensättning	Grav	Fornlämning
L2023:7893	Stensättning	Grav	Fornlämning
L2023:7894	Torp	Lägenhetsbebyggelse	Övrig kulturhistorisk lämning
L2023:7895	Stensättning	Grav	Fornlämning
L2023:7896	Stensättning	Grav	Fornlämning

Tabell 1. Lämningarna som nyregistrerades i samband med den arkeologiska utredningen.



Figur 2. I en geometrisk avmätning från 1730 omnämns torpet för första gång i det äldre kartmaterialet. I texten står det "Sidlänt vall med några nyligen här till torpet Dammsås uppgjorda små åkrar, hörande även detta intag och till säteri rusthållet" I en sidotext på kartan framgår att säteri rusthållet är Benestad Sjögård (Aringsås socken Benestad nr 1–10, LMS).



Figur 3. På kartan över Laga skifte på utmark och utägor från 1930 redovisas att torpet består av tre byggnader (Aringsås socken Benestad nr 1–10, LMS).



Figur 4. Första gången torpet Damsås omnämns i husförhörslängden är från 1765–1781 (SE/VALA/00010/A 1/2 (1765–1781)).

Det registrerade lämningsområdet omfattar den yta som torpet täckte i samband med laga skifte. Torpets historia kan summeras i:

- Det äldsta belägget i det äldre kartmaterialet är en geometrisk avritning från 1730 då torpet ligger under Benestad.
- Det äldsta belägget i husförhörslängderna är från 1765–1781. På torpet Damsås bor då Jacob och Lena med barnen Elin, Karin och Sven (fig. 4).
- I husförhörslängderna från 1854–1860 finns både ett Lilla och Stora Damsås.
- På den ekonomiska kartan från 1952 finns både ett hus och en lada.
- På 1981 års ekonomiska karta finns bara boningshuset kvar.

## Gravar

I området nyregistrerades två stora gravar i form av stensättningar (L2023:7893, L2023:7891). De två gravarna hade tydliga likheter med den sedan tidigare registrerade stensättningen L1952:7261, vilken beskrivs som röseliknande i Kulturmiljöregistret. De tre stora stensättningarna har sannolikt en samtida datering. Vid utredningen framkom

även två mindre oregelbundna stensättningar (L2023:7895, L2023:7896) i anslutning till två av de större gravarna.

### Stensättning L2023:7891

Graven är rund med en diameter på cirka 15 m och en höjd på ca 0,3 m (fig. 5). Profilen var mycket flack och ytan i det närmaste helt plan. Stensättningen skulle möjligen kunna definieras som en rösebotten, men de fanns inga utrivna stenar eller gropar i ytan som visade att graven blivit störd av senare aktiviteter. Stenmaterialet var förhållandevis homogent och bestod av stenar i storleksordningen 0,2–0,4 m. Kanter var övervuxna med ris och de centrala delarna med mossa. På graven växte ett 10-tal träd. I anslutning till graven fanns en mindre och oregelbundet formad stensättning (se L2023:7895).

### Stensättning L2023:7893

En rund grav med en diameter på närmare 14 m och en höjd på cirka 0,7 m (fig. 6). Graven var delvis övertorvad, med ett par större stenar i den södra kanten. Det var svårt att avgöra om dessa stenar utgjorde en del av gravkonstruktionen eller hamnat där i efterhand. I gravens norra del var stenmaterialet endast beväxt med mossa. Den synliga delen av stenfyllningen består huvudsakligen av stenar i storleksordningen 0,2–0,4 m. På graven växer en handfull tallar och en mindre gran.



Figur 5. Den nyregistrerade stensättningen L2023:7891 med en väldigt flack och jämn yta.



Figur 6. Den nyregistrerade stensättningen L2023:7893.

### **Stensättning L2023:7895**

En ca 2 x 3 m stor och oregelbundet formad stensättning som låg cirka 20 meter söder om L2023:7891. Stensättningen var jordfylld med ett oregelbundet stenmaterial och ca 0,3 meter hög.

### **Stensättning L2023:7896**

En ca 3 x 3 m stor jordfylld och oregelbundet formad stensättning med en höjd på ca 0,3 m. Stensättningen låg ca 20 m söder om den sedan tidigare registrerade stensättningen (L1952:7261).

### **Odlingslämningar**

I den västra och norra delen av området noterades lämningar efter odling i modern tid inom ett par platser. I några fall var ytorna odlade så sent som på 1970-talet och finns med på den ekonomiska kartan. Inom utredningsområdet fanns även ett fåtal röjningsrösen i anslutning till Torpet Dammsås.

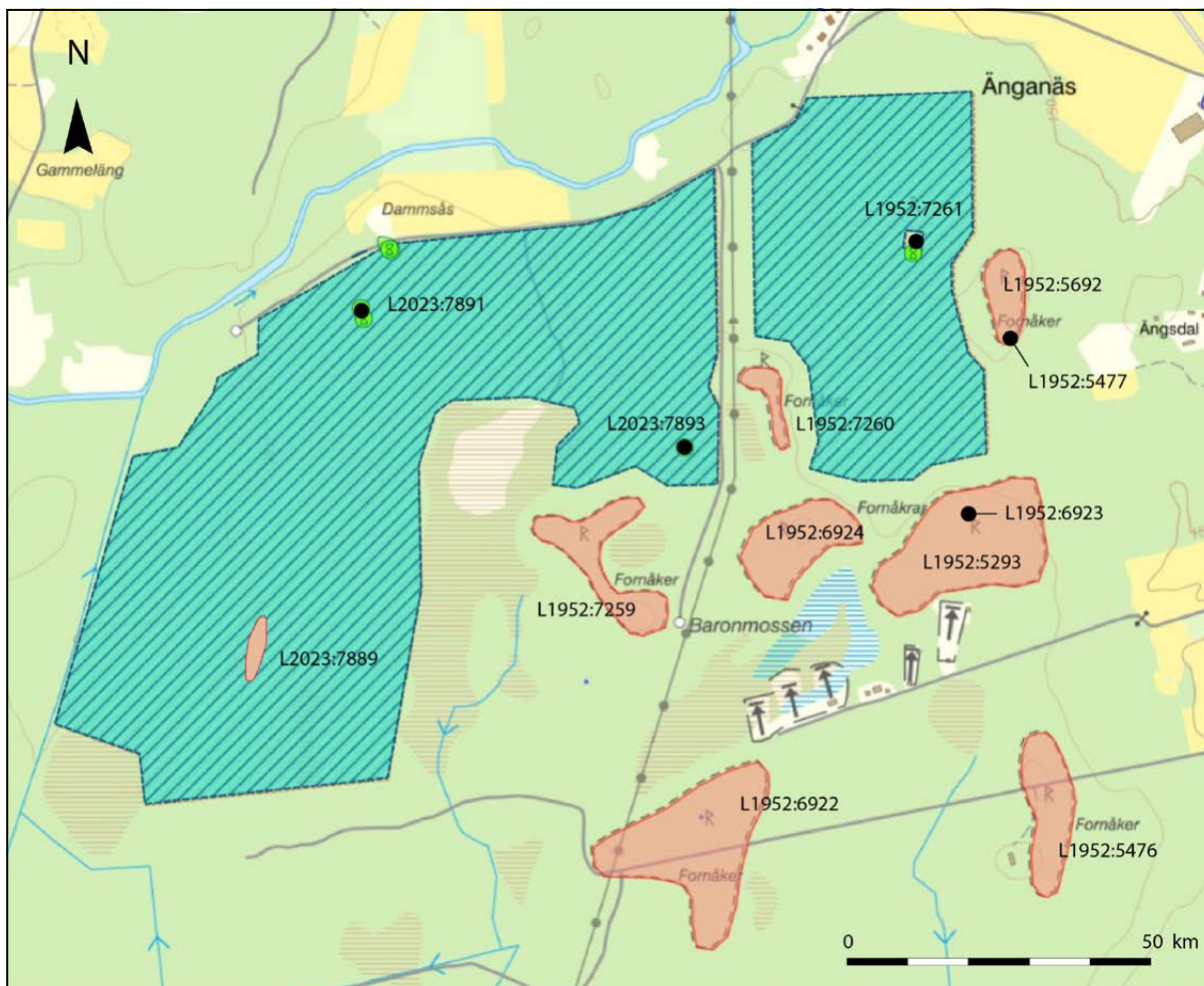
### **Fossil åkermark (L2023:7889)**

I utredningsområdet sydvästra del nyregistrerades ett område med röjningsrösen. Totalt noterades sex rösen inom ett 95 x 15 m stor område som sträckte sig i nord-sydlig riktning. Röjningsrösende var flacka och jordfyllda, mellan 2,5–4 m i diameter och ca 0,2–0,4 m höga. Stenmaterialet var huvudsakligen mellan 0,2–0,4 m stort. I ett av rösena var det inblandat ett antal mindre stenar i ytan, ca 0,1 m stora. Den stenröjda odlingsytan var svår att avgränsa, men utgjordes sannolikt av ytorna mellan röjningsrösende.

# Tolkning och åtgärdsförslag

De nyregistrerade lämningarna låg utspridda inom området, men var begränsades till mindre ytor. De nyupptäckta gravarna och den fossila åkermarken låg alla inom något av områdets svaga åsar. För att förstå områdets lämningar måste de relateras till den omgivande

fornlämningsskildern. Söder och sydöst om utredningsområdet finns ett flertal områden med fossila åkermarker. I anslutning till dessa finns ett större stensättning och ett röse, 15 respektive 11 m i diameter (L1952:6923, L1952:5477) (fig. 7). Lämningarna som framkom vid den nu



Figur 7. Fossila åkermarker och större stensättningar och rösen i och strax utanför utredningsområdet. De svarta prickarna visar områdets större gravar. De röda områdena är fossila åkermarker. Den blå ytan visar på utredningsområdet.

genomförda utredningen uppvisar samma karaktärer. Det är sannolikt att nyregistrerade gravarna och den fossila odlingslämningen representerar samma tid som de sedan tidigare registrerade lämningarna.

Vid den nu genomförda utredningen noterades inga ytor i anslutning till gravarna eller den fossila åkermarken som utgjorde uppenbara boplatslägen. De mindre oregelbundna stensättningarna strax söder om två av de större gravarna pekar dock på att det kan finnas spår efter samtida aktiviteter i anslutning till de stora stensättningarna. För att klargöra om det finns eventuella samtida boplatslämningar skulle det vara nödvändigt med maskindragna sökschakt.

Torpet Dammsås har en datering som sträcker sig bakåt till åtminstone 1730. Det är endast delar av torpet som ligger inom den ytan som ingick i utredningen. Inom utredningsområdet låg en cementerad grund efter en sentida lada. Enligt det äldre kartmaterialet skulle det även kunna finnas lämningar efter äldre huslämningar i anslutning till denna. För att säkerställa detta skulle det vara nödvändigt med maskindragna sökschakt.

Museiarkeologi sydost anser att lämningarna som framkom vid utredningen har ett högt vetenskapligt värde. Vad gäller storlek på skyddsområden, skyddsavstånd och eventuella vidare antikvariska åtgärder är det länsstyrelsen som svarar på detta.

# Referenser

## Litteratur

Carlie, A. 2017. *Väg 25 Sjöatorp–Forsa Fossil åker, boplatser och skärvtenshögar Rapport 2018:68 Arkeologisk förundersökning 2017 Kronobergs län, Småland, Alvesta kommun, Hjortsberga socken, Forsa 2:5, 2:6, 6:2, 6:3, 6:4, Hjortsberga-Vret 1:2 och 1:5, fornlämning Hjortsberga 128:1, 133:1 och 334–343*. Arkeologerna. Statens historiska museer

Emilsson, A., Alexandersson, K. & Nilsson N. 2020. *Boplatser och gravar vid Norra Bergundassjön*. Arkeologisk rapport 2020:07 Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum.

Kjellmark, K. 1944. *Stenåldersboplatserna inom Mörumsåns vattenområde. Fornvännen*.

Stark, K. 2015. *Väg 25 Sjöatorp–Forsa Kronobergs län, Småland, Alvesta kommun, Hjortsberga socken. Rapport 2015:65. Arkeologisk utredning, steg 1, 2015. Arkeologiska uppdragsverksamheten. Statens historiska museer*.

## Kart- och arkivmaterial

### Rikets allmänna kartverk (RAK)

Ekonomiska kartan 1952, Billingtonorp, 5E1d52

Ekonomiska kartan 1970, Alvesta, 5E1e70

Ekonomiska kartan 1981, Billingtonorp, 5E1d52

Ekonomiska kartan 1981, Alvesta, 5E1e70

## Lantmäteristyrelsen (LMS)

Geometrisk avmätning 1730, Aringsås socken Benestad nr 1–10

Storskifte på utmark/utägor 1786, Aringsås socken Benestad nr 1–10

Laga skifte på utmark och utägor 1830, Aringsås socken Benestad nr 1–10

Laga skifte 1834, 07-ari-18

## Riksarkivet (Svar)

Alvesta kyrkoarkiv Husförhörslängder, SE/ VALA/00010/A I/2 (1765–1781)

Alvesta kyrkoarkiv Husförhörslängder, SE/ VALA/00010/A I/3 (1782–1791)

Alvesta kyrkoarkiv Husförhörslängder, SE/ VALA/00010/A I/4 (1791–1805)

Alvesta kyrkoarkiv Husförhörslängder, SE/ VALA/00010/A I/5 (1806–1813)

Alvesta kyrkoarkiv Husförhörslängder, SE/ VALA/00010/A I/6 (1813–1828)

Alvesta kyrkoarkiv Husförhörslängder, SE/ VALA/00010/A I/7 (1828–1834)

Alvesta kyrkoarkiv Husförhörslängder, SE/ VALA/00010/A I/10 (1846–1850)

Alvesta kyrkoarkiv Husförhörslängder, SE/ VALA/00010/A I/13 (1854–1860)

# Tekniska och administrativa uppgifter

<b>Länsstyrelsens dnr:</b>	431-3566-2023
<b>Kalmar läns museums dnr:</b>	33-248-2023
<b>Projektnummer KLM:</b>	23_53
<b>Uppdragsgivare:</b>	EEW Sweden 1 AB
<b>Landskap:</b>	Småland
<b>Kommun:</b>	Alvesta
<b>Socken:</b>	Aringsås
<b>Fastighet:</b>	Änganäs 3:1, Benestad 28:1
<b>Fornlämningsnr:</b>	L2023:7889, L2023:7891, L2023:7893, L2023:7894, L2023:7895, L2023:7896
<b>X koordinat:</b>	N 6304583
<b>Y koordinat:</b>	E 469009
<b>Latitud:</b>	56°52'54.5"N
<b>Longitud:</b>	14°29'21.4"E
<b>M ö.h.:</b>	55
<b>Fältarbetstid:</b>	26–27/10
<b>Antal arbetsdagar:</b>	2
<b>Personal:</b>	Kenneth Alexandersson, Anna-Karin Karlsson
<b>Foto, Du-nummer:</b>	DU 455
<b>Tidsålder:</b>	Brons-/järnålder, nyare tid
<b>Dokumentation:</b>	All dokumentation förvaras på KLM.
<b>Inmätning:</b>	RTK Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem SWEREF 99 TM och RH2000.

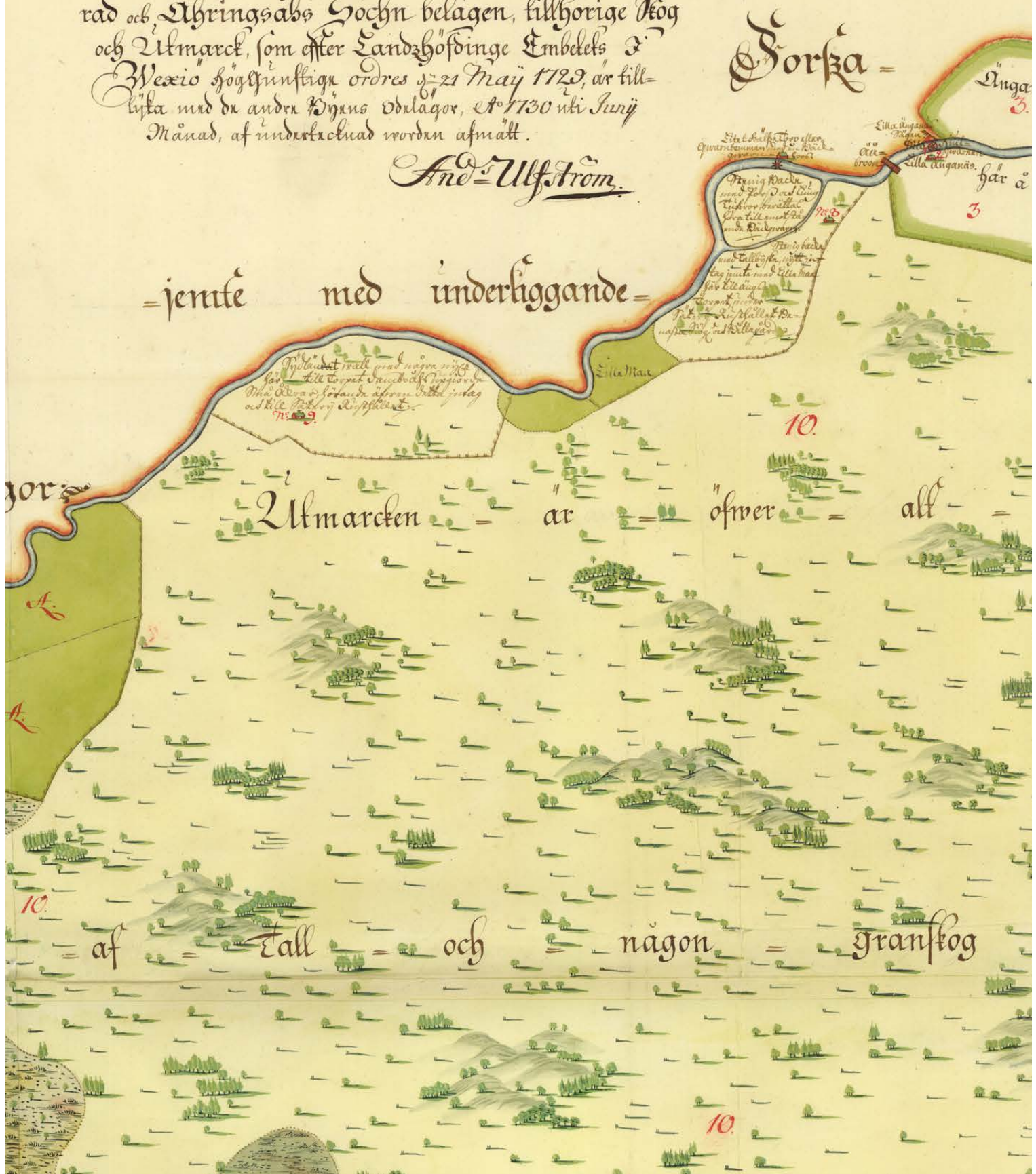




Geometrisk Delineation <sup>öfver</sup> Bennasta  
 Byes, i Småland, Cronobergs Lahn, Ahlbo Hä-  
 rad och Åhringsåbs Sochn belagen, tillhörige Kog  
 och Ulmarck, som efter Landhövdinge Embelets &  
 Wexio högskunnstige ordres d. 21 Maj 1729, är till-  
 lyfta med de andra Byens Odlagor, Å 1730 uti Junij  
 Månad, af underlydnad worden afmått.

Ånd = Ulfström.

= jernite med underliggande =



Ulmarcken är öfver all  
 af Tall och någon Granskog